

TIMBRO

SVERIGE ÄR ETT AV DE LÄNDER I VÄRLDEN SOM
SPENDERAR MEST PENGAR PÅ FORSKNING PER
CAPITA. STATISTISKA CENTRALBYRÅN BERÄKNAR
ATT STATENS UTGIFTER FÖR FORSKNING OCH
UTVECKLING (FOU) 2019 UPPGICK TILL 37 MILJARD-
ER KRONOR, AV VILKET BASANSLAG TILL UNIVERSI-
TET OCH HÖGSKOLOR UTGJÖRDE UNGEFÄR HÄLFTEN.
DESSA MEDEL UTDELAS FRÄMST GENOM OLIKA
STATLIGA MYNDIGHETER TILL UNIVERSITET OCH
HÖGSKOLOR SAMT ENSKILDA FORSKARE.

HUR FÖRDELAS

SKATTE- MILJARD- DERNA?

ERIK HAMMAR
D E C E M B E R 2 0 2 0

OM FÖRFATTAREN

Erik Hammar är debattör och krönikör. Han innehar en kandidatexamen i filosofi, statsvetenskap och ekonomi från Oxfords universitet samt en masterexamen i politisk teori från London School of Economics. Han bor och arbetar i London.

© Författaren och Timbro
December 2020
www.timbro.se
info@timbro.se
Sättning: Erik Johnsson
Omslagsbild: Erik Johnsson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

DIAGRAMFÖRTECKNING.....	4
INLEDNING.....	5
DEL 1: ÖVERSIKT AV VETENSKAPSRÅDETS ANSLAGSFÖRDELNING	7
VETENSKAPSRÅDETS ANSVARSOMRÅDEN OCH ORGANISATION.....	7
ANSLAGENS UTVECKLING.....	8
DEL 2: ANSLAGSFÖRDELNING TILL HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP – FRI FRÅN BIAS?.....	13
MÖJLIGA TYPER AV BIAS	13
MÅTT PÅ BIAS.....	14
ANALYSDEL.....	15
SLUTSATSER OCH KOMMENTARER	26
VAD HAR VI LÄRT OSS?	26
SLUTORD	26
KÄLLFÖRTECKNING.....	27

DIAGRAMFÖRTECKNING

FIGUR 1: VETENSKAPSRÅDETS ÄMNESRÅD, RÅD OCH KOMMITTÉER.....	7
FIGUR 2: TOTALA ANSLAG FÖRDELADE AV VETENSKAPSRÅDET (EJ INFLATIONSJUSTERADE).....	9
FIGUR 3: VETENSKAPSRÅDETS ANSLAG EFTER ÖVERGRIPANDE ÄMNESOMRÅDE	9
FIGUR 4: VETENSKAPSRÅDETS ANSLAG EFTER STÖDFORM	10
FIGUR 5: BEVILJANDEGRAD FÖR ÄMNER INOM HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP.....	11
FIGUR 6: BETYG JÄMTE BEVILJANDEGRAD INOM HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP	12
FIGUR 7: BEVILJANDEGRAD FÖR FRIA PROJEKTIDRAGSANSÖKNINGAR EFTER SAMMANFATTANDE BETYG	13
FIGUR 8: BETYGSFÖRDELNING INOM HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP.....	15
FIGUR 9: BETYG JÄMTE BEVILJANDEGRAD FÖR SAMHÄLLSKUNSKAP OCH HUMANIORA	16
FIGUR 10: GENOMFÖRBARHETSBETYG (EXKLUSIVE EJ BETYGSATTA)	18
FIGUR 11: BEVILJADE ANSLAG EFTER ÄMNESOMRÅDE.....	18
FIGUR 12: TOTALA ANSLAG OCH ANDEL HÖGT BETYGSATTA ANSÖKNINGAR.....	19
FIGUR 13: RANGORDNING EFTER FAKTISK OCH KONTRAFAKTISKA BEVILJANDEGRADER	20
FIGUR 14: GENOMFÖRBARHETSBETYG (EXKLUSIVE EJ BETYGSATTA)	21
FIGUR 15: BEVILJADE ANSLAG EFTER ÄMNESOMRÅDE	23
FIGUR 16: TOTALA ANSLAG OCH ANDEL HÖGT BETYGSATTA ANSÖKNINGAR.....	24

INLEDNING

Sverige är ett av de länder i världen som spenderar mest pengar på forskning per capita.¹ Statistiska centralbyrån beräknar att statens utgifter för forskning och utveckling (FoU) 2019 uppgick till 37 miljarder kronor,² av vilket basanslag till universitet och högskolor utgjorde ungefär hälften.³ Dessa medel utdelas främst genom olika statliga myndigheter till universitet och högskolor samt enskilda forskare.

Den enskilt största svenska fördelaren av forskningsmedel är Vetenskapsrådet. Vetenskapsrådet är en statlig myndighet under utbildningsdepartementet som sedan grundandet 2001 delat ut närmare 75 miljarder kronor i stöd till forskning och forskningsinfrastruktur. De årliga anslag som rådet förvaltar uppgår i dag till cirka sju miljarder kronor per år.

Vetenskapsrådet delar ut medel efter de riktlinjer som anges i regeringens regleringsbrev till myndigheten. Regleringsbrevet föreskriver i viss mån vilka specifika satsningar av nationellt intresse som Vetenskapsrådet ska finansiera. Men för majoriteten av tillgängliga medel avgör rådet självt, enligt dem själva efter kvalitets- och genomförbarhetskriterier, vilka anslagsansökningar som ska beviljas och avslås. Med detta följer ett stort ansvar: givet de stora medel som står till dess förfogande är Vetenskapsrådet troligtvis landets viktigaste auktoritet för vad som ska anses vara högkvalitativ forskning.

Även om frågan om vad som är högkvalitativ forskning alltid är komplex, är den särskilt utmanande inom humaniora och samhällsvetenskap. Det finns förstås stora meningsskiljaktigheter om vilka forskningsresultat och projekt som är mest betydelsefulla eller lovande också inom de naturvetenskapliga och tekniska ämnesområdena. Men inom dessa områden råder relativt stor enighet om vilka vetenskapliga metoder och resonemang som är vederhäftiga. Inom de humanistiska och

samhällsvetenskapliga disciplinerna, å andra sidan, är sådan konsensus svårare att uppnå. Filosofi, ekonomi, statsvetenskap och besläktade ämnen är belagda med mer fundamentala epistemologiska och normativa svårigheter, och därmed också med mer djupgående och laddade skiljelinjer inom akademien.

Eftersom skiljelinjer inom akademien inom humaniora och samhällsvetenskap ofta direkt eller indirekt speglar politiska åskådningar eller värderingsskillnader, är Vetenskapsrådets ansvar, som myndighet och förmedlare av allmänna medel, särskilt betungande när de delar ut medel inom dessa ämnesområden. Av samma skäl – dessa områdens täta koppling till samhälls- och värderingsfrågor – är det en rimlig hypotes att risken för bristande objektivitet i medelsförmedlingen är särskilt stor inom humaniora och samhällsvetenskap. Denna kombination av stort ansvar och riskfaktorer för partiskhet gör granskning av anslagsprocessen viktig.

Syftet med denna rapport är därför att ge en översikt av och granska Vetenskapsrådets anslagsfördelning med särskilt fokus på humaniora och samhällsvetenskap (inklusive ekonomi), på basis av ovan beskrivna utgångspunkter. Inledningsvis sammanfattas utvecklingen av Vetenskapsrådets anslag kvantitativt. De siffror som presenteras är hämtade från rådets årsrapporter. Den efterföljande delen antar ett mer kvalitativt perspektiv, och undersöker hur väl Vetenskapsrådet uppnår sin uttalade målsättning att fördela bidrag på basis av vetenskaplig kvalitet, snarare än andra grunder. I detta undersöks hur väl målsättningen om kvalitetsbaserad medelsutdelning svarar mot den verkliga fördelningen av resurser mellan ämnesområden inom humaniora och samhällsvetenskap.

Rapportens slutsats är att Vetenskapsrådets beslut om fördelningen av anslag varken grundar sig, eller borde grunda sig, enbart på bedömningar

1 Information Technology & Innovation Foundation. Atkinson and Coole, October 2019. "U.S. Funding for University Research Continues to Slide". Senast nedladdad 2020-04-05.

2 SCB. "Beräknade FoU-medel i statsbudgeten, mnkr efter ändamål och år". Senast uppdaterad 2019-04-11 09:30.

3 Vetenskapsrådet. "Svensk forskning i siffror". Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.vr.se/analys/svensk-forskning-i-siffror.html>>

av vetenskaplig kvalitet, trots att Vetenskapsrådet påstår att så är fallet. Vi visar att om rådets beslutsprocess bokstavligt talat ska grunda sig enbart på ansökningarnas vetenskapliga kvalitet, så uppnår rådet inte detta mål till fullo. Mer troligt är dock att man i beslutsprocessen om anslagsutdelning tar fler (legitima) faktorer än vetenskaplig kvalitet i beaktande. Rapportens huvudsakliga kritik blir därför att Vetenskapsrådet bör beskriva hur dessa

avvägningar mellan övriga faktorer fungerar, så att de kan nagelfaras i allmän debatt om hur skattemedel bäst används för att stödja forskning inom humaniora och samhällsvetenskap. Sekundärt påvisar rapporten att ekonomi- och geografiämnen missgynnas i anslagsfördelningen, i varje fall under antagandet att vetenskaplig kvalitet allena ligger till grund för Vetenskapsrådets beslut.

DEL 1: ÖVERSIKT AV VETENSKAPSRÅDETS ANSLAGSFÖRDELNING

Vetenskapsrådets ansvarsområden och organisation

Vetenskapsrådet är en myndighet under utbildningsdepartementet. Rådet fördelar årligen cirka sju miljarder kronor i bidrag till olika forskningsrelaterade ändamål. Dessa pengar kommer från statens budgetanslag, främst från utgiftsområde 16, Utbildning och universitetsforskning. En del riktade satsningar kategoriseras under andra utgiftsområden. 2018 disponerade exempelvis rådet mindre summor från utgiftsområde 7 internationellt bistånd (för utvecklingsforskning) samt utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid (för forskning om civila samhället). Sedan sitt grundande 2001 har rådet delat ut närmare 75 miljarder kronor (i nominella termer) i stöd till forskning och forskningsinfrastruktur.

Regeringen sätter genom regleringsbrevet ramar för hur Vetenskapsrådets medel ska fördelas. Dels specificerar regeringen hur mycket pengar som ska anslås till rådets övergripande ämnesområden, vilket framgår av följande citat ur 2019 års regleringsbrev:

- ”1. Från anslagsposten bör minst
- 323 529 000 kronor finansiera forskning inom humaniora och samhällsvetenskap,
 - 884 617 000 kronor finansiera forskning inom medicin och hälsa,
 - 1 066 155 000 kronor finansiera forskning inom naturvetenskap och teknikvetenskap, och
 - 159 743 000 kronor finansiera forskning inom utbildningsvetenskap.”⁴

Utöver detta ramverk för anslagsfördelningen listar regeringen internationella organisationer Sverige ska betala medlemsavgift till och

forskningsprojekt i vilka Sverige ska ta del, samt specificerar vissa riktade satsningar, som exempelvis ovannämnda medel till forskning om det civila samhället och utvecklingsforskning.

Vetenskapsrådets styrelse består av nio ledamöter varav tre tillsätts av regeringen och sex väljs av och från forskare vid svenska universitet och högskolor. Den dagliga verksamheten leds av generaldirektören samt en rådsdirektör som rapporterar till densamma. Lejonparten av anslagsbesluten fattas av tre ämnesråd, fem kommittéer och ett råd. Knutna till ett eller flera av dessa råd och kommittéer finns vidare fem huvudsekreterare, vilka är forskare som arbetar på deltid för Vetenskapsrådet.

Figur 1: Vetenskapsrådets ämnesråd, råd och kommittéer

Vetenskapsrådets ämnesråd, råd och kommittéer
Kommittén för kliniska studier
Kommittén för klinisk behandlingsforskning
Kommittén för konstnärlig forskning
Kommittén för utvecklingsforskning
Rådet för forskningens infrastrukturer
Utbildningsvetenskapliga kommittén
Ämnesrådet för medicin och hälsa
Ämnesrådet för naturvetenskap och teknikvetenskap
Ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap

Ämnesråden har ansvar för att besluta om vilka utlysningar som ska göras inom deras ämnesområde samt vilka ansökningar som ska beviljas anslag och vilka som ska avslås. I ämnesråden sitter forskare som valts av landets forskare genom ett elektorssystem där alla universitet och högskolor finns representerade. Kommittéerna och rådet för forskningens infrastrukturer skiljer sig i

⁴ Ekonomistyrningsverket, mars 2019. "Regleringsbrev för budgetåret 2019 avseende Vetenskapsrådet". Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBID=19904>>

det att deras ledamöter tillsätts av regering eller en instans inom Vetenskapsrådet, snarare än genom elektorsval. Somliga kommittéer har dessutom ett snävare mandat kopplat regeringens särskilda satsningar.

Ämnesråden och kommittéerna har under sig ett stort antal beredningsgrupper som behandlar ansökningar om anslag. Beredningsgrupperna består av forskare som har specifik ämneskompetens. Under ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap sitter till exempel ett tiotal beredningsgrupper. Dessa har särskild expertis inom psykologi, estetiska vetenskaper, språkvetenskap, historiska vetenskaper, och så vidare. De "bedömer och prioriterar" ansökningar varje år "utifrån vetenskaplig kvalitet och de sökandes kompetens." Totalt ingår cirka 900 forskare i Vetenskapsrådets beredningsgrupper.⁵

Beredningsgruppernas sakkunnigbedömning ligger till grund för beslut om forskningsanslag. Vetenskapsrådet upprepar detta faktum i en rad publikationer och webbsidor (citerade nedan). Det är därför naturligt att bedömningsprocessen beskrivs i detalj och följs upp systematiskt. Med Vetenskapsrådets egen formulering:

Vetenskapsrådet ska stödja forskning av högsta vetenskapliga kvalitet inom samtliga vetenskapsområden och se till att svensk forskning förnyas. För att vi ska kunna det är det viktigt att också processen för bedömning av ansökningar är systematisk och håller hög kvalitet.⁶

Ansökningarna bedöms utifrån Vetenskapsrådets fyra baskriterier: Nytänkande och originalitet, Projektets vetenskapliga kvalitet, Sökandes kompetens och Genomförbarhet. Forskare från flera länder deltar i bedömningen. Sakkunnigbedömningen beskrivs och regleras i detalj i Vetenskapsrådets beredningshandböcker för och i ett

principprogram innehållande åtta vägledande principer för bedömningen. Efter individuell bedömning av baskriterierna vägs de enskilda betygen samman till en övergripande bedömning efter en sjugradig skala, där 7 innebär enastående (outstanding) och 1 innebär mycket svag (poor). Det sammanvägda betyget ska inte vara ett genomsnitt av de övriga, utan det sammanfattande betyget ska spegla ansökans övergripande vetenskapliga kvalitet.⁷ Genomförbarhet bedöms separat på en tregradig skala. Denna detaljerade multistegsprocess leder fram till prioriteringslistor över de starkaste ansökningarna från varje beredningsråd, som ligger till grund för ämnesrådets beslut om anslag varje år.⁸ Sammanfattningsvis beskrivs beredningsgruppernas sammanfattande bedömning av vetenskaplig kvalitet som den primära grunden för beslut om anslag. Jag har inte sett några andra beslutsgrunder beskrivas av Vetenskapsrådet i någon offentlig publikation eller på rådets hemsida.

Anslagens utveckling

Vi ska nu ge en överblick av Vetenskapsrådets i) totala utdelade anslag, ii) anslag efter ämnesområde, och iii) anslag efter anslagsform. Mer detaljerade analyser av ytterligare datapunkter kommer att ges senare i rapporten. Syftet för stunden är dock att ge en tillbakablickande och övergripande bild av Vetenskapsrådets utdelade medel.

Anslagen som Vetenskapsrådet disponerar har vuxit kraftigt sedan rådets inrättande år 2001. I nominella termer har anslagens storlek stigit från 1,8 miljarder kronor till 6,7 miljarder mellan 2001–2019. I reella termer innebär detta en ungefärlig ökning med 300% från cirka 2,2 miljarder kronor 2001 (omräknat för inflation) till sagda 6,7 miljarder.⁹

Jämförelsevis kan sägas att de totala utgifterna för högre utbildning sedan 2001 ökat från cirka

5 Vetenskapsrådet. Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.vr.se/soka-finansiering/bedomning-av-ansokningar/beredningsgrupper.html#?subject=Humaniora%20och%20samh%C3%A4llsvetenskap>>

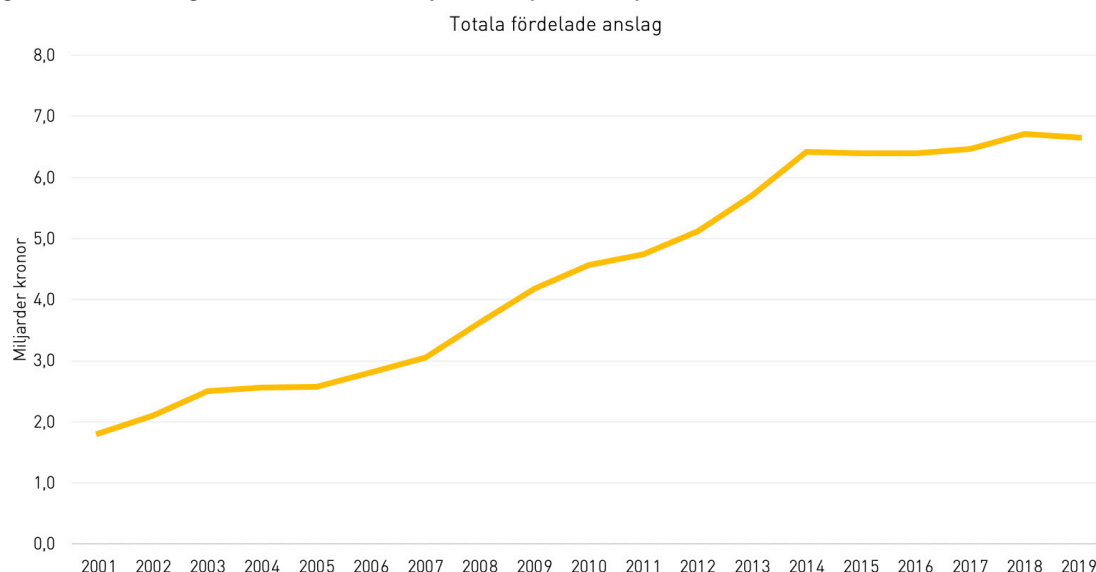
6 Vetenskapsrådet. Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.vr.se/soka-finansiering/bedomning-av-ansokningar.html>>

7 Vetenskapsrådet, 2020. "Peer review handbook: Research environment grants within Humanities and Social Sciences 2020", s.12. <https://www.vr.se/download/18.63b37caf16ffe7624c2811/1581954994150/Beredningshandbok_HS-milj%C3%B6_2020.pdf>

8 Ibid, s.20.

9 Beräknat med hjälp av SCB:s prisomräknare. Se Statistiska Centralbyrån. Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/prisomraknaren/>>

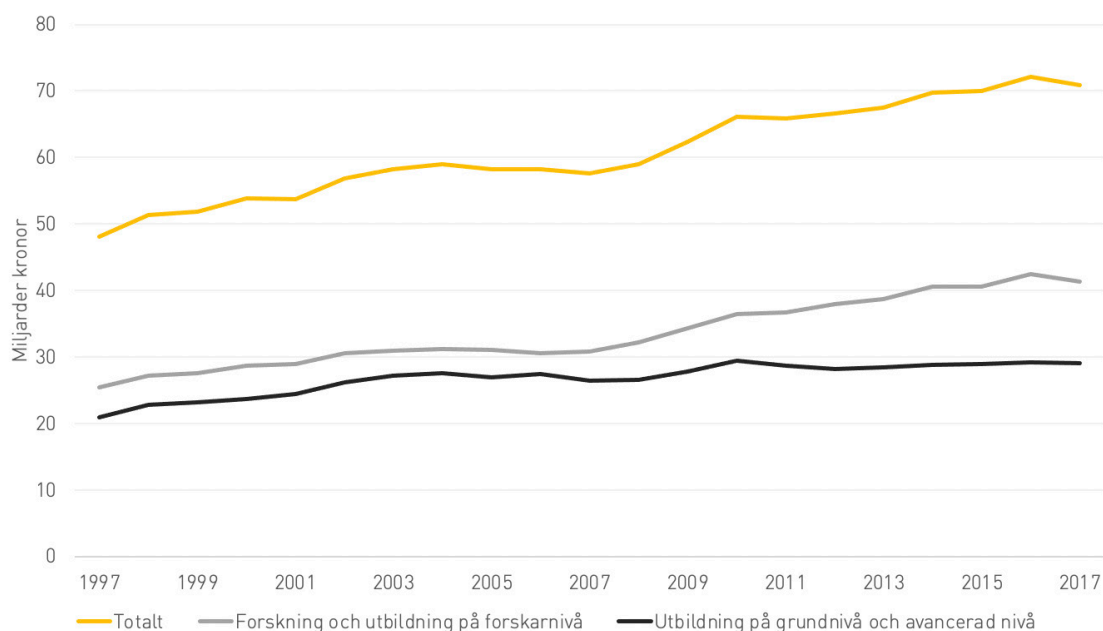
Figur 2: Totala anslag fördelade av Vetenskapsrådet (ej inflationsjusterade)

55 miljarder kronor till cirka 70 miljarder kronor 2017, totalt en ökning med 25-30 procent i reella termer, vilket framgår av Figur 3.¹⁰ Vetenskapsrådet förefaller med andra ord över tid ha blivit en alltmer inflytelserik instans i det svenska högskole- och universitetsväsendet.

Det finns flera svårigheter med att bryta ned och kategorisera Vetenskapsrådets anslag över tid. För det första har rådets egna kategoriseringar ändrats flera gånger sedan rådets instiftande. Särskilt svårt är att separera satsningar på dyrbar utrustning och infrastruktur från övriga satsningar:

Figur 3: Lärosätenas samlade intäkter samt intäkter för utbildning på grundnivå och avancerad nivå respektive forskning och utbildning på forskarnivå 1997-2017, miljarder kronor i 2017 års priser

¹⁰ Universitetskanslerämbetet, 2019. "Finansieringen av svenska universitet och högskolor: De ekonomiska effekterna av statens styrning och resurstilldelning 2007-2017", s. 10. Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.uka.se/download/18.a8c22c2167c579ae-e5e6e1/1550500187757/rapport-2019-01-31-finansieringen-av-svenska-universitet-och-hogskolor.pdf>>

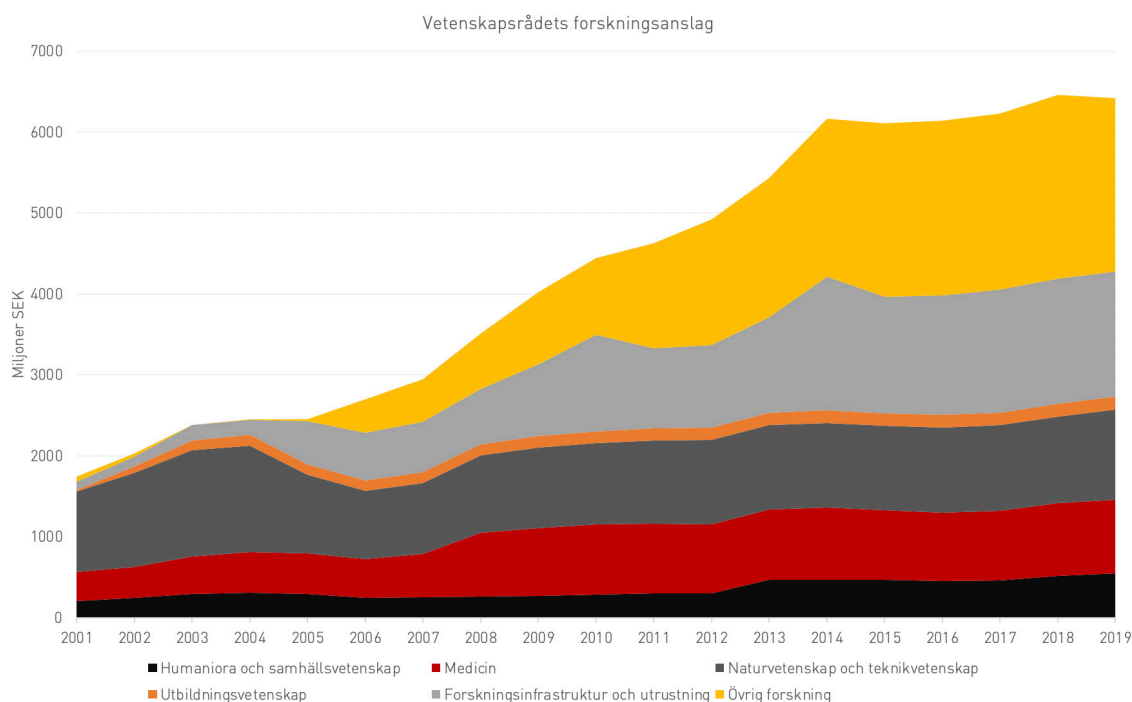
ömsom kategoriseras dessa ämnesmässigt, ömsom funktionsmässigt som utrustning och infrastruktur. Detsamma gäller avgifter till internationella forskningsorganisationer och sammanslutningar. För det andra återfinns många anslag beviljade till tvärvetenskapliga forskningsprojekt i genuina gråzoner mellan olika ämnesområden. För det tredje hyser Vetenskapsrådet självt viss skepsis till den äldre datans kvalitet. (I korrespondens varnar de rapportförfattaren från att använda data äldre än 2008.) Slutligen faller delar av anslagen under fristående satsningar som inte inordnats under något ämnesområde.

Med detta sagt har rådet sedan 2004 angivit totalsummor för anslag per övergripande ämnesområde. För åren 2001–2003 används i nedanstående diagram data från 2003 års årsredovisning. De tidiga åren ska i ljuset av den osäkerhet som råder tolkas med försiktighet, särskilt vad gäller fördelningen mellan naturvetenskap och teknikvetenskap å ena sidan och Övrig forskning och

forskningsinfrastruktur å andra sidan. Flera stora infrastrukturprojekt har kategoriserats ömsom som infrastruktur, ömsom som naturvetenskaplig eller teknisk forskning. Syftet är dock enkom att ge en bild av den huvudsakliga ämnesfördelning och övergripande förändringar över tid.

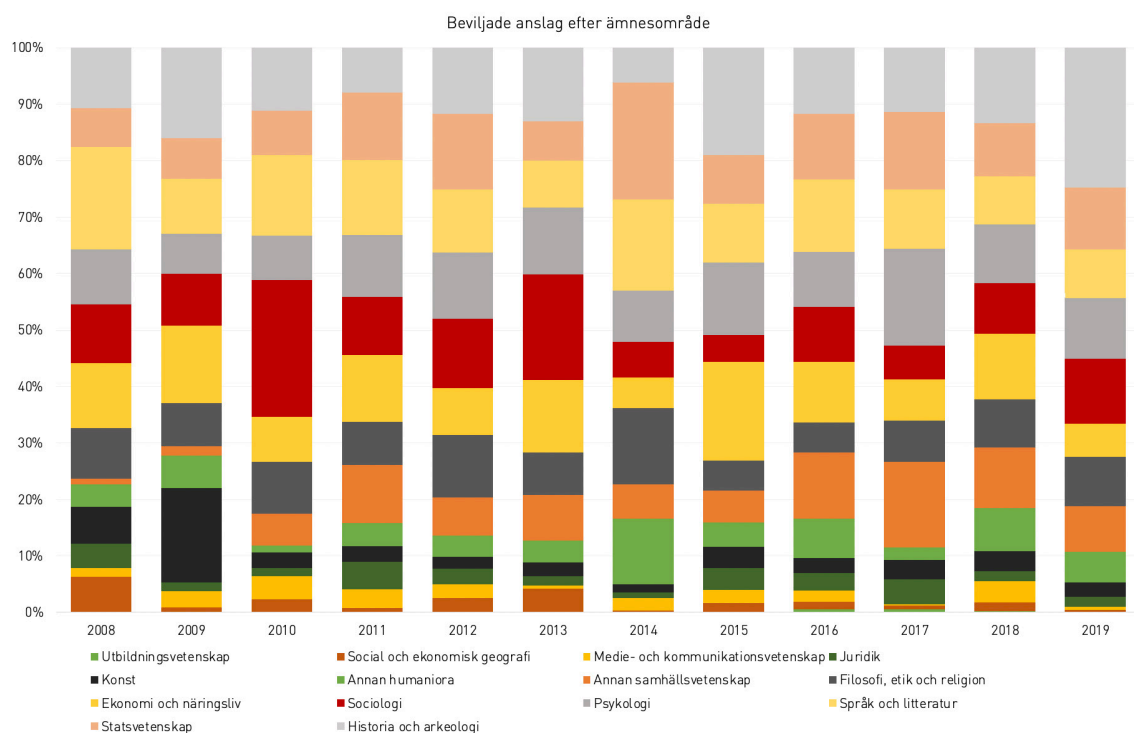
Det är uppenbart från diagrammet ovan att natur- och teknikvetenskap dominerar Vetenskapsrådets forskningsanslag kraftigt (särskilt som dessa ämnen är överrepresenterade bland anslag till forskningsinfrastruktur). Lika uppenbart är att humaniora och samhällsvetenskap tilldelas mindre pengar, något som Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap nyligen understrukit och föreslagit åtgärder mot.¹¹ Det tål att upprepas att denna övergripande fördelning reflekterar regeringens och i slutändan riksdagens, snarare än rådets eget beslut. Inom humaniora och samhällsvetenskap, som vi senare ska studera i större detalj, fördelades medlen som följer mellan olika ämnen. Det bör noteras att total-

Figur 4: Vetenskapsrådets anslag efter övergripande ämnesområde

¹¹ Vetenskapsrådet, 2019. Forskningsöversikt 2019 Humaniora och Samhällsvetenskap. Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2019-01-29-forskningsoversikt-2019-humaniora-och-samhallsvetenskap.html>>

Figur 5: Beviljade anslag inom humaniora och samhällsvetenskap efter ämne

summorna nedan inte motsvarar totalsummorna ovan, då nedanstående data filtrerats för att utesluta ansökningar som inte kategoriserats som Humaniora eller Samhällsvetenskap enligt SCB:s områdesdefinition. Nedanstående data har filtrerats för att enbart inkludera ansökningar som kategoriseras som humaniora och samhällsvetenskap både i SCB:s och Vetenskapsrådets kategorisering.¹²

Siffrorna på staplarna Figur 5 visar andelen av årets totala utdelade anslag, samt miljoner kronor fördelade. Det ska noteras att utbildningsvetenskap inkluderar mycket få ämnen eftersom de flesta ansökningar kategoriserats under Vetenskapsrådets separata ämnesområde "Utbildningsvetenskap". Vi inkluderar dock här och framåt det fåtal ansökningar som kategoriserats som samhällskunskap och humaniora, för att visa fulla och konsekventa dataset.

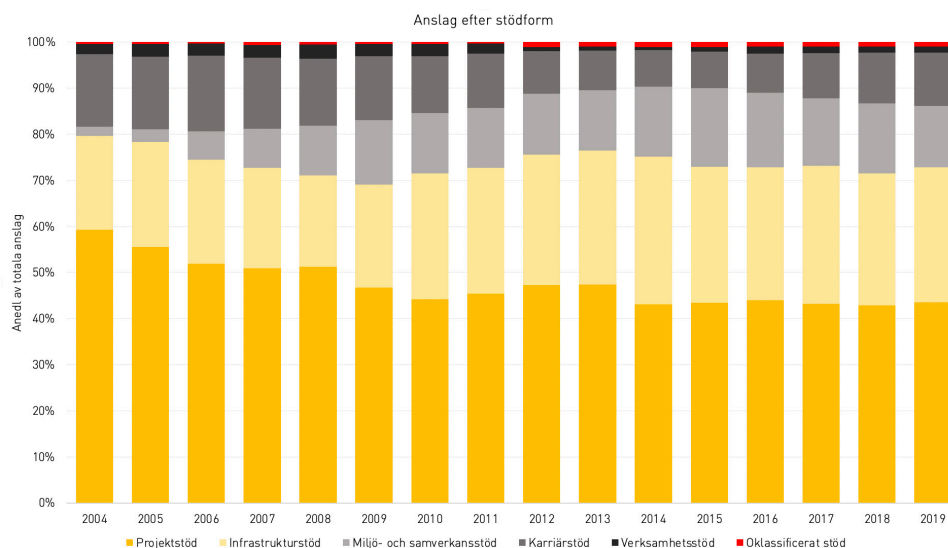
Vetenskapsrådets anslag kan vidare delas upp i olika typer av forskningsstöd. Enligt 2019

års årsredovisning var de övergripande anslagskategorier: projektstöd, karriärstöd, miljö- och samverkansstöd, infrastrukturstöd, verksamhetsstöd samt oklassificerat stöd. Projektstödet är den enskilt största stödformen. Det är också den mest relevanta formen för denna rapport, eftersom det innehåller huvuddelen av anslagen till forskarinitierad forskning, genom de så kallade "fria projektbidragen". Den forskarinitierade forskningen står i kontrast till utlysningar för särskilda forskningsområden eller -frågor som Vetenskapsrådet (ibland på regeringens direkta uppdrag) också gör. De fria projektbidragen utgör majoriteten av projektstöden (2018 utgjorde de exempelvis omkring 80% av de totala projektstöden). Nedan redovisas de olika stödformerna som andel av totala anslag.¹³ Som diagrammet visar har projektstöden gradvis minskat som andel av totalen sedan 2004.

Slutligen, och kanske mest relevant för våra vidare undersökningar, visar figuren nedan fördelningen av fria projektbidrag inom ramen för

¹² SCB:s kategori inkluderar områden 5 och 6 på högsta generaliseringsnivån i SCB:s standardiserade ämneskategorisering.

¹³ Av dataskäl redovisas projektstöd snarare än fria projektbidrag. De senare är inte möjliga att skilja ut från den förra, mer omfattande kategorin för den fullständiga tidsserien.

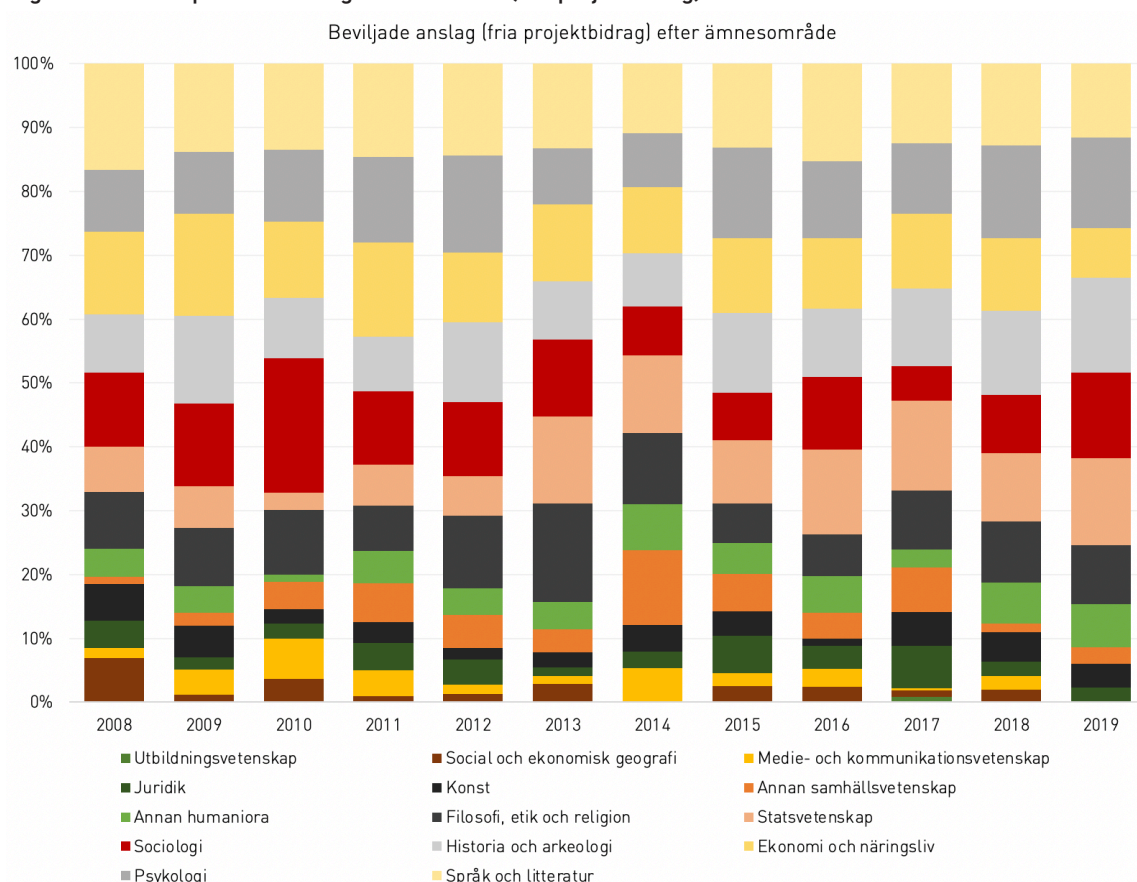
Figur 6: Vetenskapsrådets anslag efter stödform

humaniora och samhällsvetenskap. Dessa siffror är intressanta eftersom de visar fördelningen av de anslag Vetenskapsrådet förfogar över utan specifika riktlinjer eller påbud från regering eller annan instans. Samma filtrering som i Figur 5 används.

Vi kan nu sammanfatta vår inledande överblick av anslagen under de senaste åren. Sammanfattningsvis kan vi notera att de totala anslagen, och därmed Vetenskapsrådets infly-

tande, har fortsatt öka och i en takt som varit högre än forskningsanslagen i Sverige generellt. Vidare tilldelas humaniora och samhällsvetenskap fortsatt en relativ liten del av totala anslag, och projektstöden representerar fortsatt en majoritet av rådets anslag. Med denna sammanfattning i ryggen går vi nu vidare till en mer kritisk granskning av Vetenskapsrådets anslagsfördelning inom humaniora och samhällsvetenskap.

Figur 7: Vetenskapsrådets anslag efter stödform (fria projektbidrag)

DEL 2: ANSLAGSFÖRDELNING TILL HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP – FRI FRÅN BIAS?

Möjliga typer av bias

Efter överblicken av utvecklingen i ovanstående kapitel ska vi nu fokusera mer specifikt på anslagen till humaniora och samhällsvetenskap. Det finns goda skäl att begränsa vår undersökning på detta sätt. För det första gör det rapportens omfång mer hanterligt. För det andra har dessa ämnen större relevans för den pågående samhällsdebatten. För det tredje, som hävdades inledningsvis, är det troligt att anslagsbeslut inom dessa ämnesområden löper större risk för bias, givet de omtvistade moraliska och politiska frågeställningar som de ofrånkomligen hanterar och som omnämndes i

rapportens inledning. Med andra ord: finns vi ingen bias här är det inte sannolikt att det finns någon bias inom andra områden heller.

Frågeställningen som denna del av rapporten försöker att besvara är med andra ord: Finns det någon bias i Vetenskapsrådets anslagsfördelning till humaniora och samhällsvetenskap? Premieras vissa ämnen framför andra utan tydlig grund i kvalitet? Eller belönas forskningsprojekt med någon viss politisk profil, eller som i alla fall kan anses ha politisk profil? Föredras vissa problemformuleringar och världsbilder? Givet Vetenskapsrådets målsättning att fördela bidrag efter vetenskaplig

kvalitet, beskrivet i detalj ovan, kan man mycket förenklat föreställa sig två typer av biasmönster i fördelningen av anslag:

- i. Vissa ämnesområden prioriteras framför andra utan tydlig grund i kvalitetsbedömning eller andra objektiva kriterier
- ii. Vissa ansökningar prioriteras framför andra utan tydlig grund i kvalitetsbedömning eller andra objektiva kriterier (exempelvis efter metodologi, frågeställning, osv.)

Denna rapport undersöker (i). En undersökning av (ii) vore odiskutabelt intressant, men tillgängliga data och rapportens omfång leder till slutsatsen att (i) möjliggör en mer robust och sammanhållen undersökning. Det vore däremot välkommet att framöver även undersöka (ii). Oavsett detta är det intressant att i viss detalj beskriva dessa två typer av bias eller bristande objektivitet.

(i) I det mest uppenbara fallet kan vissa ämnesområden inom samhällsvetenskap och humaniora premieras framför andra. Hur skulle det kunna ske? Man kan föreställa sig att vissa ämnesområden har mer inflytelserika företrädare inom Vetenskapsrådet. Alternativt kan man föreställa sig att vissa ämnesområden förknippas med politiska, ideologiska eller metodologiska strömningar eller positioner som ämnesrådet medvetet eller omedvetet finner mer eller mindre främjansvärda. Idén att vissa ämnesområden kan ha politisk slagsida, genom att problemformuleringarna eller metodologierna tenderar att ha ideologiska förtecken eller genom att forskarna inom ett visst fält övervägande har en särskild ideologisk eller politisk hemvist, är knappast främmande eller konspiratorisk. Exempelvis har en svensk studie visat hur forskares politiska hemvist starkt korrelerar med deras vetenskapliga disciplin.¹⁴ Det ska understrykas att denna rapport inte har för avsikt att ta ställning till om vissa ämnen de facto är

”vänsterämnen” eller ”högerämnen”, eller för den delen om forskare generellt påverkas professionellt av sin politiska hemvist. För att bias ska uppstå krävs inte att så faktiskt är fallet, utan bara att det på något relevant sätt uppfattas vara fallet, och att dessa uppfattningar (medvetet eller omedvetet) otillbörligen påverkar Vetenskapsrådets medlemmar i deras anslagsfördelning.

(ii) Man kan också föreställa sig att anslagsansökningar, oaktat formellt ämnesområde, kan premieras eller förfördelas baserat på den specifika ansökans ideologiska, politiska eller metodologiska inriktning eller färgning. Det är ofta svårt att kontroverslöst kategorisera specifika ansökningar som tillhörande en viss metodologisk eller ideologisk inriktning. Men trots definitionsmässiga svårigheter är bias av detta slag lätt att föreställa sig i konkreta fall. I extremexemplet: Om bara ansökningar med marxistisk metodologi gavs bidrag inom statskunskapens område vore det anmärkningsvärt. Likaså om enbart Chicago-inspirerade rational choice-modellerande gavs bidrag inom ekonomi. Sådana lutningar ger sig oftast tillkänna först när man närstuderar själva forskningen – och framgår inte alltid av abstracts – vilket gör att en rigorös undersökning av denna typ av partiskhet säkerligen skulle kräva ett mycket omfattande kvalitativt arbete av ämneskunniga.

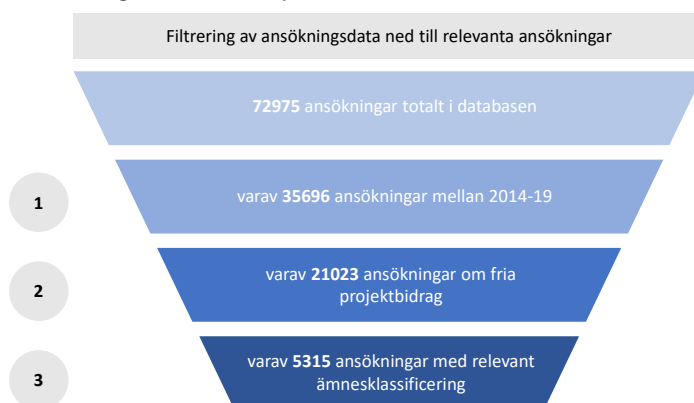
Man kan tänka sig en tredje, separat punkt (iii), nämligen att vissa individers ansökningar premieras, på grund av någon karaktäristika hos den sökande, antingen i form av diskriminering eller forskarens politiska, ämnesmässiga eller metodologiska bakgrund. I det senare fallet kan det troligen införlivas i (i) och (ii).

Mått på bias

Det finns uppenbara svårigheter med att objektivt mäta bias eller bristande objektivitet i en sådan komplex och kvalitativ process som Vetenskapsrådets anslagsfördelning inom humaniora och samhällsvetenskap. Den här rapporten försöker därför basera sina analyser på data som

¹⁴ Berggren, Jordahl och Stern, 2009. "The Political Opinions of Swedish Social Scientists", Finnish Economic Papers vol. 22, nr 2, 2009. Sammanfattning tillgänglig via Göteborgs universitets webbsida, senast nedladdad 2020-04-05. <<https://medarbetarportalen.gu.se/aktuellt/gu-journalen/arkiv/2010/nummer-4-10/hur-rostar-akademiker-jsessionid=3dnggg1y3lhd1u7gtno2tqv4v>>

Figur 8: Överblick av filteringen ned till analyserande data

Vetenskapsrådet själva använder sig av, nämligen beredningsgruppernas betyg av vetenskaplig kvalitet, samt det observerbara utfallet av beslutsprocessen, nämligen beviljade ansökningar.

Denna rapport operationaliserar (gör mätbar) bias som oförklarad variation i beviljandegrad mellan olika ämnesområden inom stödformen fria projektbidrag. Beviljandegrad definieras som antalet beviljade ansökningar dividerat med antalet ansökningar. Vi undersöker alltså hur beviljandegraden för fria projektbidrag varierar mellan olika underämnen (vilka vi kommer att referera till som "ämnen" eller "ämnesområden" i följande rapportdel) inom humaniora och samhällsvetenskap. Efter en inledande jämförelse kontrollerar vi för vetenskaplig kvalitet, operationaliserat kvantifierat på basis av det betyg av vetenskaplig kvalitet som bedömningsgrupperna sätter på varje ansökan.

Figur 8 visar hur den totala databasen av ansökningar filtreras ned till de 4,481 ansökningar som denna rapport huvudsakligen analyserar.

Detaljerad beskrivning av filteringssteg 1-3:

1. Vi begränsar oss till åren 2014-19, för vilka vi har fullständiga data från Vetenskapsrådets hem-

sida.¹⁵ Vi begärde ut och gavs tillgång till samlad beslutsstatistik från och med år 2008, men data över sammanfattande betyg finns endast tillgängliga från 2014, enligt Vetenskapsrådet i mejl-korrespondens. Det finns också en risk med att stödja sig på äldre data, om det hade varit möjligt, då beslutsprocessen kan ha förändrats över tid. 2014-19 ger förhoppningsvis en god balans mellan omfång och aktualitet.

2. För att fånga de beslut som Vetenskapsrådet fattar fritt, tittar vi enbart på data för stödformen fria projektbidrag, snarare än andra stödformer där ämnesrådet måste följa de ramar och instruktioner de givits av regering eller utlysningens specifika krav.

3. I jämförelserna mellan ämnesområden använder vi SCB:s ämneskategorier på mellersta generaliseringsnivån, vilka är angivna i de av Vetenskapsrådet tillhandahållna data.¹⁶ Vi inkluderar underämnen för SCB:s område 5 (Samhällsvetenskap) och område 6 (Humaniora och konst). Tillsammans består de av 14 underämnen på mellersta nivån.¹⁷ I figurerna som följer tillhör ämnen med tresiffrig kod som börjar med 5 Samhällsvetenskap,

15 Vetenskapsrådet. "Samlad beslutsstatistik", nedladdningsbar Excel-fil. Senast nedladdad för åren 2014-18 den 2020-04-05. 2019 års data lagda till analysen efter publicering, nedladdade 2020-07-15.

16 CB. Standard för svensk indelning av forskningsämnen, 2016. <<https://www.scb.se/contentassets/10054f2ef27c437884e8cde0d38b9cc4/standard-for-svensk-indelning-av-forskningsamnen-2011-uppdaterad-aug-2016.pdf>>

17 Vi har också kontrollerat att SCB-klassificeringen som helhet överlappar med Vetenskapsrådets egen klassificering av "ämnesområde", som kategoriserar varje ansökan som en av sex ämnesområden. Vi exkluderar det fåtal ansökningar som klassificeras annorlunda i Vetenskapsrådets egen kategorisering, det vill säga de som inte faller under "HS" (humaniora och samhällsvetenskap). Det enda underämne där detta gör väsentlig skillnad är konst, som är ett ämne under Humaniora i SCB:s kategorisering. Bara cirka 50% av ansökningarna under konst (SCB-kod 604) har kategoriserats som Humaniora av Vetenskapsrådet (resten som Konstnärlig forskning).

6 Humaniora och konst. Vi filtrerar av detta skäl på två sätt: Först för ansökningar som Vetenskapsrådet klassificerar som HS (Humaniora och Samhällsvetenskap), och därefter utesluter vi det fåtal ansökningar (92 stycken) av de kvarstående som SCB inte kategoriserar som vare sig Samhällsvetenskap eller Humaniora och Konst. Detta leder oss till de 5,315 ansökningar varpå vår analys bygger.

Slutligen: Vi begränsar oss i våra undersökningar till att söka kvantitativa indikationer på bias. Vi gör inte anspråk på att förklara möjliga underliggande förklaringar till indikationer på bias, partiskhet eller bristande objektivitet, utan strävar efter att leta efter avvikelser som skulle kunna indikera dylika missförhållanden. Därefter diskuterar vi kritiskt hur långtgående slutsatserna från vår initiala analys faktiskt kan.

Analysdel

Låt oss nu analysera potentiell bias mellan ämnesområden, det vill säga kategori (i) ovan. Figuren nedan visar beviljandegraden inom humaniora och samhällskunskap för fria projektbidrag under perioden 2014-19. Heltalen under procentsat-

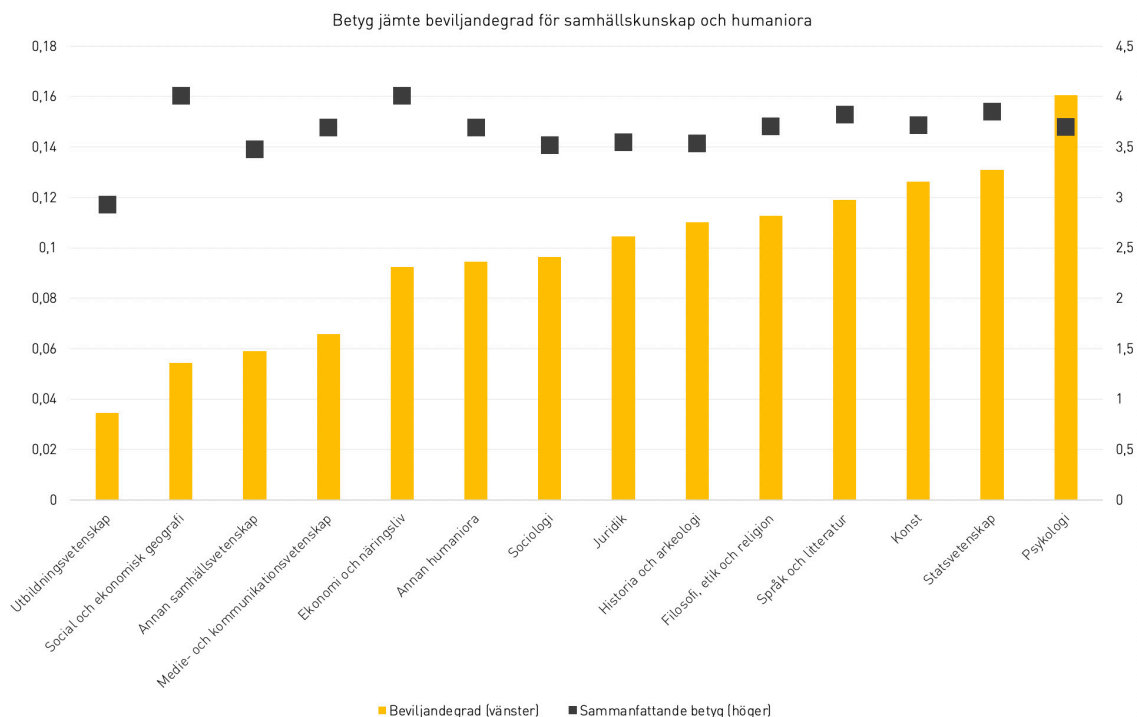
serna betecknar det totala antalet ansökningar (beviljade samt icke beviljade). Beviljandegraden indikerar andelen ansökningar som fick anslag beviljade. Om en av hundra ansökningar beviljades anslag, vore beviljandegraden 1%.

Den naturliga följdfrågan är hur vi objektivt kan utvärdera om denna spridning av beviljandegrad indikerar problematisk bias. Det faktum att vi ser variation betyder förstås inte att variationen är orättvis eller grundlös.

Vetenskapsrådet delar ut medel på basis av kvalitets- och genomförbarhetskriterier. Denna process beskrevs mer detaljerat i rapportens första del. Vi noterade ovan att bedömningsgruppernas sakkunnigbedömning ligger till grund för ämnesrådets anslagsbeslut. Bedömningsgrupperna betygsätter inkomna ansökningars vetenskapliga kvalitet enligt en sjugradig skala, där 7 indikerar enastående kvalitet och 1 mycket låg kvalitet. För att avgöra om ovanstående variation i beviljandegrad är rättfärdigad bör vi därför först och främst kontrollera för vetenskaplig kvalitet, såsom den indikerats av bedömningsgrupperna.

I figuren nedan har vi överlagt genomsnittligt betyg på det stapeldiagram över beviljandegrader

Figur 9: Betyg jämte beviljandegrad för samhällskunskap och humaniora

vi såg ovan. Vi påminner om att genomförbarhetskriteriet, det vill säga hur genomförbart ett projekt är, bedöms separat efter en tregradig skala (mer därom senare i denna rapport).

Ovanstående figur ger ett visst, begränsat stöd åt påståendet att beviljandegraden varierar i enlighet med kvalitetsbedömningen. Till exempel har utbildningsvetenskap, som har den överlägset lägsta beviljandegraden, också det klart lägsta genomsnittliga betyget. Innan vi gör någon mer djupgående analys måste det dock påpekas att genomsnittligt betyg kan vara mycket missledande. Om ett ämne har 20% ansökningar med toppbetyg (7), och 80% ansökningar med betyg 2, skulle dess genomsnitt vara i sammanhanget låga 3, trots att en sådan kombination torde leda till en hög beviljandegrad om närmare 20%, under antagandet att närmast alla ansökningar med maximalt betyg beviljas (se figur nedan). I sammanhanget är det värt att notera hur beviljandegrad inom samhällskunskap och humaniora korrelerar med sammanfattande betygspoäng. I korthet visar figuren nedan att ansökningar med 6-7 poäng nästan alltid beviljas, ansökningar med betyg 5 beviljas c.60% av fallen, medan övriga ansökningar i regel avslås.

Med detta i åtanke kan det sägas att vad som verkligen avgör beviljande graden är inte genomsnittligt betyg, utan andelen ansökningar med 7, 6 respektive 5 i sammanfattande betyg. Figuren nedan visar fördelningen mellan olika betygsgrader efter ämne, sorterade efter andelen ansökningar som belönats med betyg 5 eller högre (orange linjen, högra axeln).

Förklaring: Figur 12 visar andelen ansökningar inom respektive område som fick ett visst sammanfattande betyg (staplar, vänstra axeln). Till exempel fick 5% av ansökningarna inom Social och ekonomisk geografi sammanfattande betyg 7. Den orange linjen (högra axeln) indikerar för varje område andelen av de totala ansökningarna som fick ett sammanfattande betyg mellan 5-7. Till exempel: Inom Social och ekonomisk

geografi (längst till vänster) fick cirka 26% ett betyg inom sagda spann, medan samma andel för Utbildningsvetenskap (längst till höger) bara var cirka 4%.

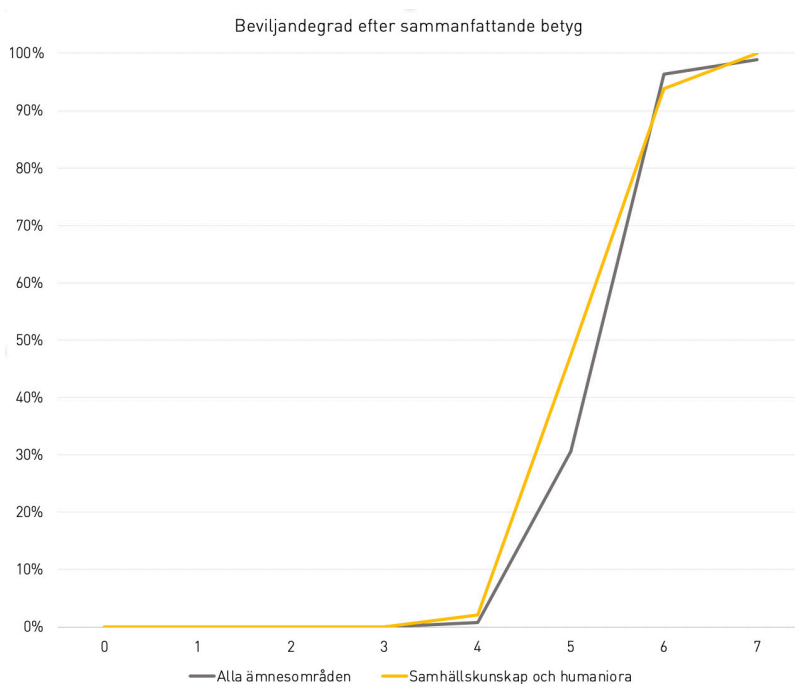
Enligt ovanstående figur borde till exempel social och ekonomisk geografi samt ekonomi och näringsliv uppnå en mycket god beviljandegrad, medan utbildningsvetenskap och området Annan samhällsvetenskap borde ha en lägre beviljandegrad. Från Figur 10 som visade beviljandegrad kan vi dock utläsa att så bara delvis är fallet. Utbildningsvetenskap och Annan samhällsvetenskap har lägst beviljandegrad, som man kunde förväntat sig från de två figurerna 11 och 12.¹⁸ Ekonomi och näringsliv, och social och ekonomisk geografi, avviker dock med relativt mediokra beviljandegrader trots hög bedömd vetenskaplig kvalitet.

Vi kan formulera detta resonemang något mer rigoröst. På basis av den generella korrelationen mellan sammanfattande betyg och beviljandegrad (både inom humaniora och samhällsvetenskap samt inom alla ämnesområden sammanslaget) kan vi beräkna en kontrafaktisk beviljandegrad baserat enbart på sammanfattande betyg. Idén är enkel: Vetenskapsrådet ämnar bevilja eller avslå bidrag utefter vetenskaplig kvalitet. Rådets källa till kunskap om ansökningarnas kvalitet är de expertbedömningar beredningsgrupperna gör (sammanfattade enligt en sjugradig skala). Vi vet att betyg och beviljandegrad korrelerar på ett övergripande plan. Baserat på betygsfördelning samt genomsnittlig beviljandegrad per betygs-poäng inom humaniora och samhällskunskap som helhet kan vi beräkna vad ett ämnesområde borde ha haft för beviljandegrad om korrelationen mellan betyg och beviljandegrad speglar den för Humaniora och Samhällsvetenskap övergripande korrelationen. Vi kan därmed också beräkna hur starkt, om alls, ett ämnesområdes kontrafaktiska beviljandegrad avviker från dess faktiska beviljandegrad. Med andra ord, vi tittar på fördelningen av ansökningar efter betyg inom varje ämnesområde inom samhällskunskap och humaniora, och

18 Det bör här upprepas att Utbildningsvetenskap är en mycket begränsad kategori ansökningar, eftersom de flesta ansökningarna inom ämnet kategoriseras som Utbildningsvetenskap snarare än som Humaniora och Samhällsvetenskap. Här tjänar våra kommentarer om just utbildningsvetenskap bara illustrativt till att förklara den typ av samband mellan betyg och beviljandegrad vi åsyftar.

räknar ut en kontrafaktisk beviljandegrad under antagandet att beviljandegraden för ansökningarna på varje betygsnivå (1-7) speglar genomsnittet, och analyserar därefter skillnaden mellan faktisk och kontrafaktisk beviljandegrad.

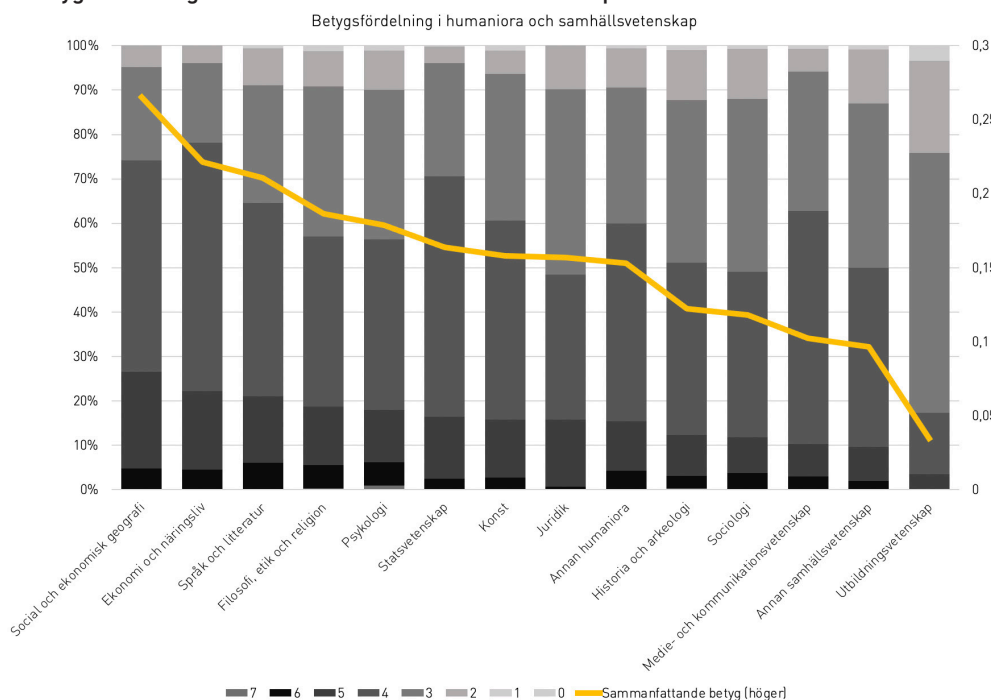
Resultatet av dessa beräkningar redovisas nedan. Ämnesområdena har här sorterats efter avvikelserna mellan kontrafaktisk beviljandegrad och faktisk beviljandegrad. Till vänster återfinns ämnen där den kontrafaktiska beviljandegraden var högre än den faktiska, till höger de ämnen där det motsatta var fallet. Om allt vi visste om dessa olika ämnen var deras interna betygsfördelning, skulle vi bli förvånade över det faktum att ämnena till vänster inte hade högre beviljandegrad, och vice versa. Där de två linjerna överlappar är ämnenas beviljandegrad precis vad man skulle förvänta sig givet

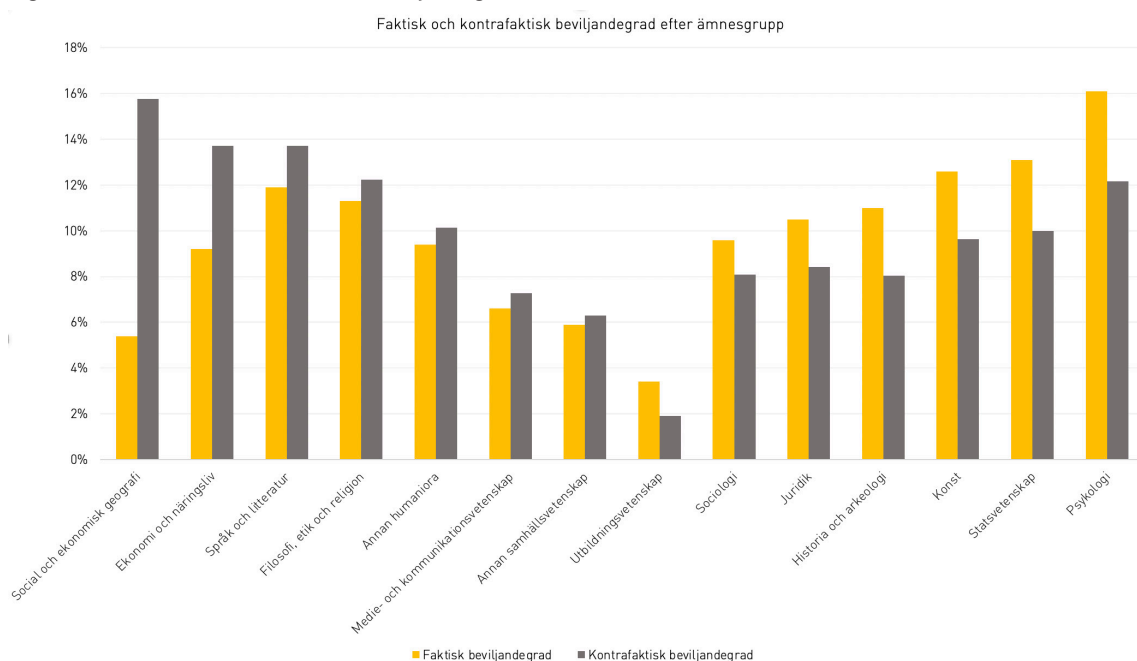
Figur 10: Beviljandegrad för fria projektbidragsansökningar efter sammanfattande betyg

de sammanfattande betyg dess ansökningar givits. Klart är att geografi och ekonomi sticker ut som i alla fall tillsynes förfördelade, medan psykologi, juridik och konst uppnår högre beviljandegrader än deras ansökningars betyg tycks rättfärdiga.

Figur 11: Betygsfördelning inom Humaniora och Samhällsvetenskap

Figur 12: Faktiskt och kontrafaktisk beviljandegrad efter ämnesområde¹⁹

Ett annat sätt att visualisera resultatet av vår kontrafaktiska analys är att rangordna ämnena inom humaniora och samhällsvetenskap efter deras relativa beviljandegrad. Vi betecknar ämnet med högst beviljandegrad 1, och lägst 14. I sammanfattningen nedan har beräkningen genomförts med vart och ett av Vetenskapsrådets andra ämnesområden som bas (det vill säga, vi har räknat ut de kontrafaktiska beviljandegraderna på basis av korrelationen mellan beviljandegrad och betyg så som den ser ut inom vart och ett av dessa övergripande ämnesområden). Samma observation bjudes från denna visualisering: social och ekonomisk geografi kommer på 13:e plats när vi jämför faktisk beviljandegrad, men på första plats när vi jämför kontrafaktisk beviljandegrad. På liknande sätt kommer ekonomi och näringsliv på 10:e plats vad gäller faktisk beviljandegrad, och på 2-5:e plats i vår kontrafaktiska analys.

Låt oss nu begrunda vilka slutsatser denna analys faktiskt tillåter oss att dra. Detta gör bäst genom att peka ut vad denna analys inte fångar.

Det finns ett antal möjliga förklaringar till de mått vi ser som inte har att göra med bias mot social och ekonomisk geografi / ekonomi och näringsliv:

1. *Andra grunder för kvalitetsbedömning:* Det sammanfattande betyget fångar inte till fullo Vetenskapsrådets kvalitetsbedömning.
2. *Genomförbarhetskriteriet:* Avvikelse mellan faktisk och kontrafaktisk beviljandegrad kan förklaras med genomförbarhetskriteriet.
3. *Begränsat dataunderlag:* Den observerade variationen är inte statistiskt signifikant / dataunderlaget är för begränsat.
4. *Andra faktorer:* Vetenskapsrådet tar andra legitima faktorer i beaktande bortom den enskilda ansökans kvalitet, till exempel den övergripande fördelningen av bidrag mellan de olika ämnesområdena under humaniora och samhällsvetenskap.

Låt oss nu reflektera över dessa möjliga invändningar.

1: Andra grunder för kvalitetsbedömning

En möjlig förklaring till de observerade avvikelserna mellan betyg och beviljningsgrad är förstas att ämnesråden i sina beslut tar hänsyn till ytterligare kvalitetsbedömningar, utöver bedömningsgruppernas. Men även om detta är en teoretiskt

Figur 13: Rangordning efter faktisk och kontrafaktiska beviljandegrader (1=högst beviljandegrad)

	Faktisk ranking	Ranking enligt Kontrafaktisk beviljandegrad (baserat på SH-genomsnitt)	Ranking enligt Kontrafaktisk beviljandegrad (baserat på globalt genomsnitt)	Ranking enligt Geomsnittlig beviljandegrad per betygspoäng inom MH	Ranking enligt Geomsnittlig beviljandegrad per betygspoäng inom NT	Ranking enligt Geomsnittlig beviljandegrad per betygspoäng inom UF	Ranking enligt Geomsnittlig beviljandegrad per betygspoäng inom UV
Social och ekonomisk geografi; 507	13	1	1	1	1	1	1
Ekonomi och näringsliv; 502	10	2	3	3	5	4	3
Annan humaniora; 605	9	6	6	6	6	6	6
Språk och litteratur; 602	4	3	2	2	2	2	2
Filosofi, etik och religion; 603	5	4	5	4	4	5	5
Utbildningsvetenskap; 503	14	14	14	14	14	14	14
Medie- och kommunikationsvetenskap; 508	11	12	12	12	11	11	12
Annan samhällsvetenskap; 509	12	13	13	13	13	13	13
Sociologi; 504	8	10	9	10	7	9	9
Psykologi; 501	1	5	4	5	3	3	4
Juridik; 505	7	9	11	9	12	12	11
Historia och arkeologi; 601	6	11	10	11	10	10	10
Konst; 604	3	8	8	8	8	7	8
Statsvetenskap; 506	2	7	7	7	9	8	7

möjlig förklaring vore det på flera sätt underligt om så var fallet. Den vetenskapliga kvalitetsbedömningen sker i bedömningsråden just eftersom dessa består av experter i det relevanta ämnet. Det är oklart på vilken grund ämnesrådet skulle överpröva den expertis och arbetsinsats som bedömningsrådet stått för, särskilt med tanke på de stora volymer beslut som ämnesrådet fattar varje år. Det är ju för att undvika detta som beredningsgrupperna sammanställer prioriteringslistor, vilket beskrevs i denna rapportens första del. Därför håller vi detta motargument mot slutledningarna ovan för osannolikt. Om det trots allt vore fallet skulle det vara anmärkningsvärt att sådan överprövning sker utan att omnämnas i Vetenskaps-

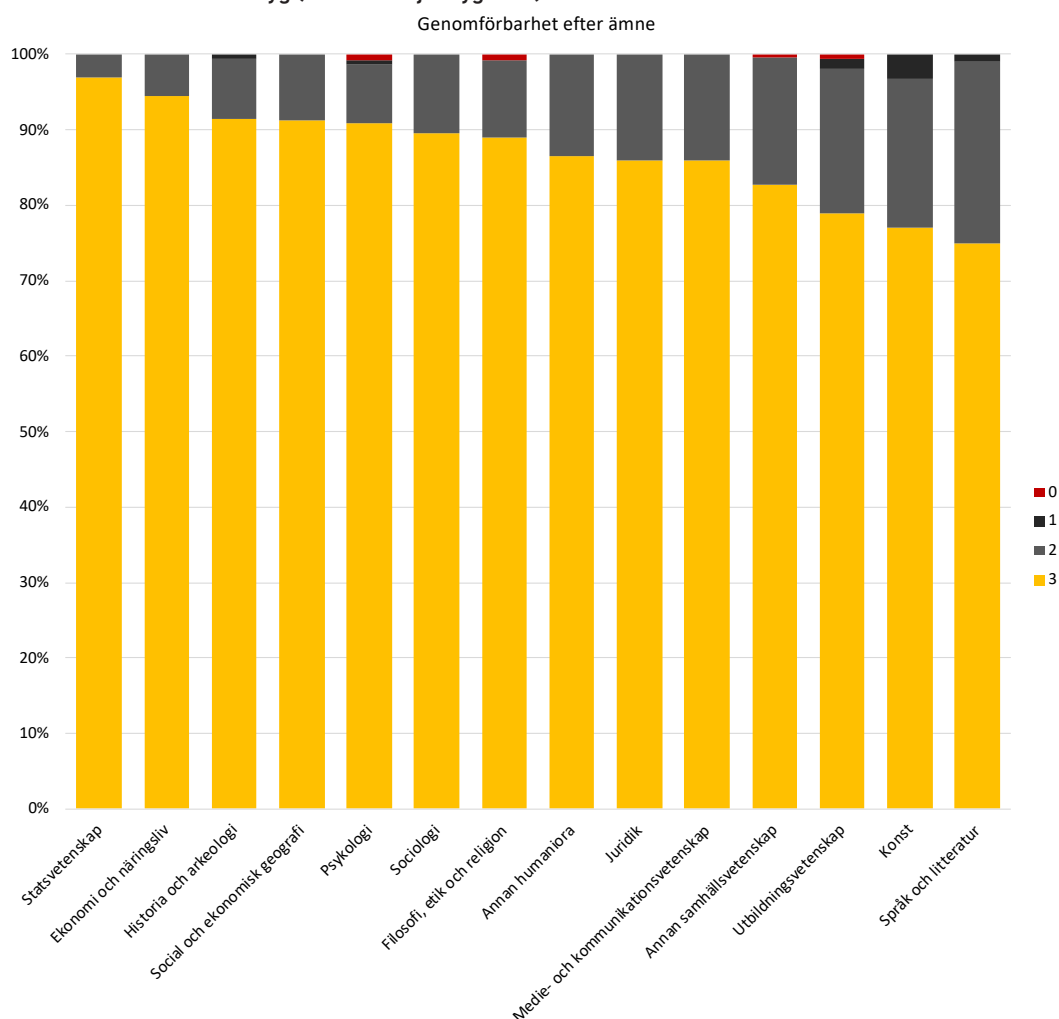
rådets webbsida om bidragsprövning, som sammanfattar förfarandet med att "[b]eredningsgruppens gemensamma bedömning och hur ansökan står sig i konkurrens med andra ansökningar ligger till grund för beslutet om en ansökan beviljas bidrag eller inte."¹⁹

2: Genomförbarhetskriteriet

Det vore också möjligt att vissa ämnen har lägre beviljandegrad trots goda sammanfattande betyg för att deras forskningsförslag i genomsnitt är mindre genomförbara. Vi påminner här om att genomförbarhetskriteriet inte ingår i den sjugradiga skalan efter vilken vetenskaplig kvalitet bedöms. I stället bedöms genomförbarhet i sin

¹⁹ Vetenskapsrådet. "Bedömning av ansökningar". Senast nedladdad 2020-04-13. <<https://www.vr.se/soka-finansiering/bedomning-av-ansokningar.html>>

Figur 14: Genomförbarhetsbetyg (exklusive ej betygsatta)

egen rätt på en tregradig skala. Därför är det möjligt att ämnen som har höga betyg på den sjugradiga skalan har låg beviljandegrad eftersom de tenderar att underprestera på genomförbarhetskriteriet.

Denna teori finner dock inget stöd i data. Ovan sammanfattar vi fördelningen av genomförbarhetspoäng efter underämne inom samhällsvetenskap och humaniora. Som diagrammet visar har ekonomi och näringsliv och social och ekonomisk geografi goda genomförbarhetspoäng, och i allmänhet finns ingen observerbar korrelation mellan ett ämnes beviljandegrad och dess genomförbarhetspoäng. (Man kan gissa att detta är för att i princip alla starka ansökningar också är genomförbara. De med nog talang och erfarenhet att skriva en högt betygsatt ansökan är antagligen

oftast kapabla att sätta samman ett genomförbart forskningsprojekt.) Vi avfärdar därför tanken att observationerna i föregående del förklaras av ämnesmässiga variationer i genomförbarhetskriteriet.

3: Begränsat dataunderlag

Denna rapport har inte testat resultaten ovan för statistisk signifikans. Vi konstaterar att vi analyserat all tillgängliga data från Vetenskapsrådet och att ett mer omfattande datamaterial för frågan för handen inte står att finna.

4: Andra faktorer

Om vi således avfärdar förklaringar 1-3, återstår en mängd möjligheter under "Andra faktorer". Två huvudsakliga argument skulle kunna anföras.

För det första kunde en kritiker med rätta påstå att det givetvis är intressant att titta på sammanfattande betyg, men frågan om vilka ämnen som får hur mycket bidrag är mycket mer komplex än den reduktionistiska analysen ovan implicit antar. Prioriteringslistorna från bedömningsråden finns främst till för att prioritera mellan ansökningar inom varje ämnesområde, och det är missvisande att jämföra betyg mellan olika ämnesområden. Fördelningen mellan ämnesområden går inte enkelt att härleda till ämnesområdenas betygsammansättning, utan grundar sig på andra komplexa avvägningar.

För det andra utelämnar betygsanalysen ovan själva anslagssummorna. Beviljandegraden i sig är bara en faktor när det kommer till fördelningen av faktiska kronor och ören. Den andra är förstås den genomsnittliga anslagssumman som utdelas. Det är ensidigt att titta på beviljandegrad utan att också titta på hur stora resurser som anslås.

För att sammanfatta dessa två argument: (i) de sammanfattande betygen avgör inte fullt ut fördelningen av resurser mellan ämnen, och (ii) i den mån de ändå påverkar ämnesområdets relativa anslag, bör man titta på anslagssummor lika mycket som beviljandegrad. Dessa två argument kan formuleras på flera olika sätt, men motsvarar de två typer av argument som mer rätta borde anföras för att besvara de preliminära slutsatserna från föregående del.

Låt oss först diskutera det senare argumentet, om totala anslag kontra beviljandegrad. Detta argument accepterar att det är sant att vetenskaplig kvalitet ligger till grund för anslagsbesluten, men påtalar att ett korrekt studium av korrelationen mellan betyg och anslag måste ta både andelen beviljande ansökningar och de beviljade anslagen – pengarna – i beaktande. Beviljandegraden är med andra ord inte en uttömmande indikation på det beslutsutfall som förväntas korrelera med vetenskaplig kvalitet.

Låt oss i ljuset av detta argument studera tre figurer som visar just anslagssummor: totala anslag 2014-19; genomsnittliga anslag per beviljad ansökan, och totala anslag dividerat med totala ansökningar (beviljade och avslagna). De

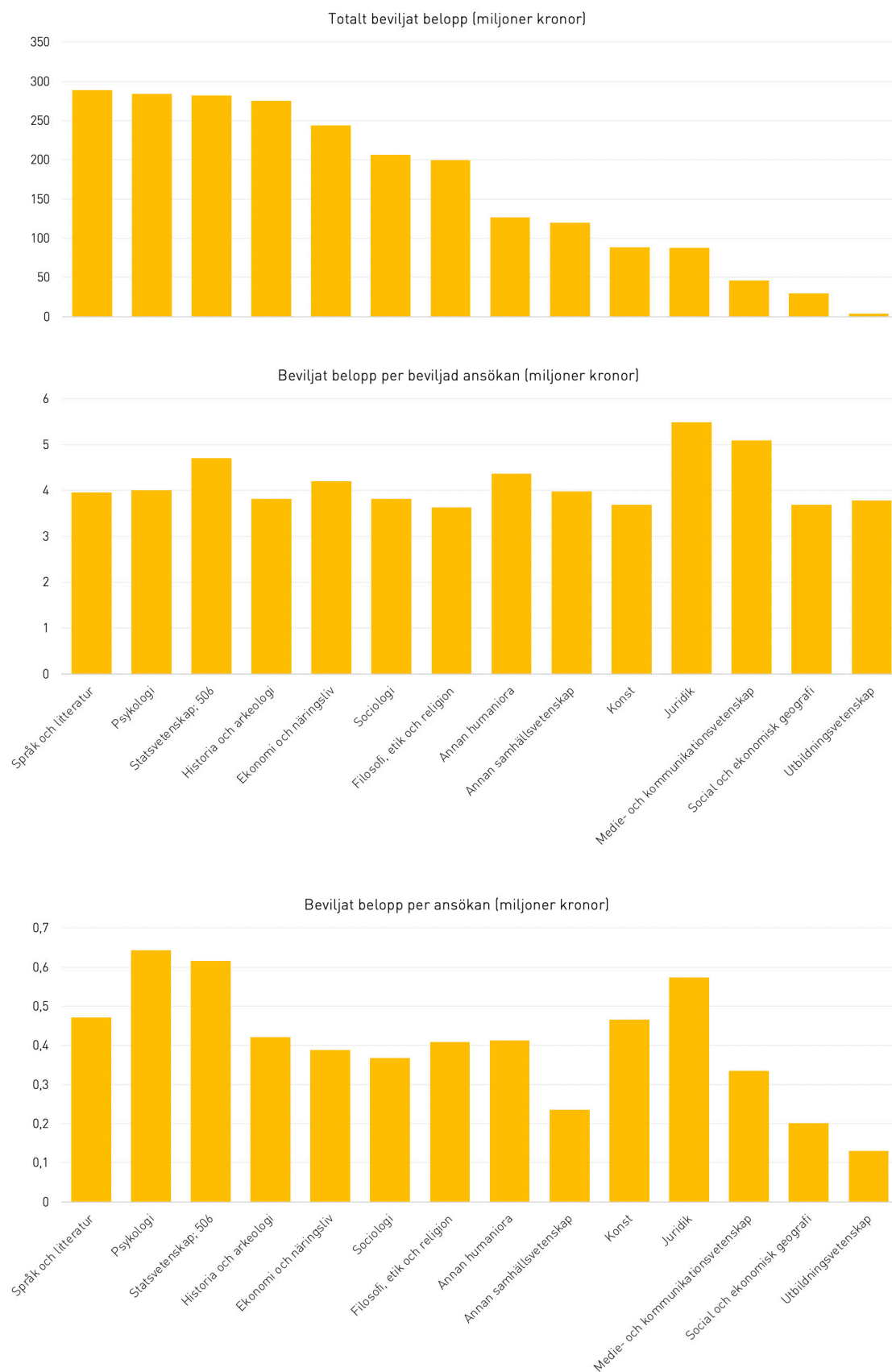
två ämnen (geografi och ekonomi) som stack ut i vår analys har markerats med röda staplar.

Vi noterar att inget av ämnena sticker ut som noterbart förmånligt behandlade vad gäller anslagens storlek. Förvisso har ekonomi och näringsliv anslagits relativt stor summa, men knappast störst, och anslagens storlek verkar inte ha någon ingen eller mycket begränsad korrelation med genomsnittligt betyg, vilket ovanstående diagram tydliggör.

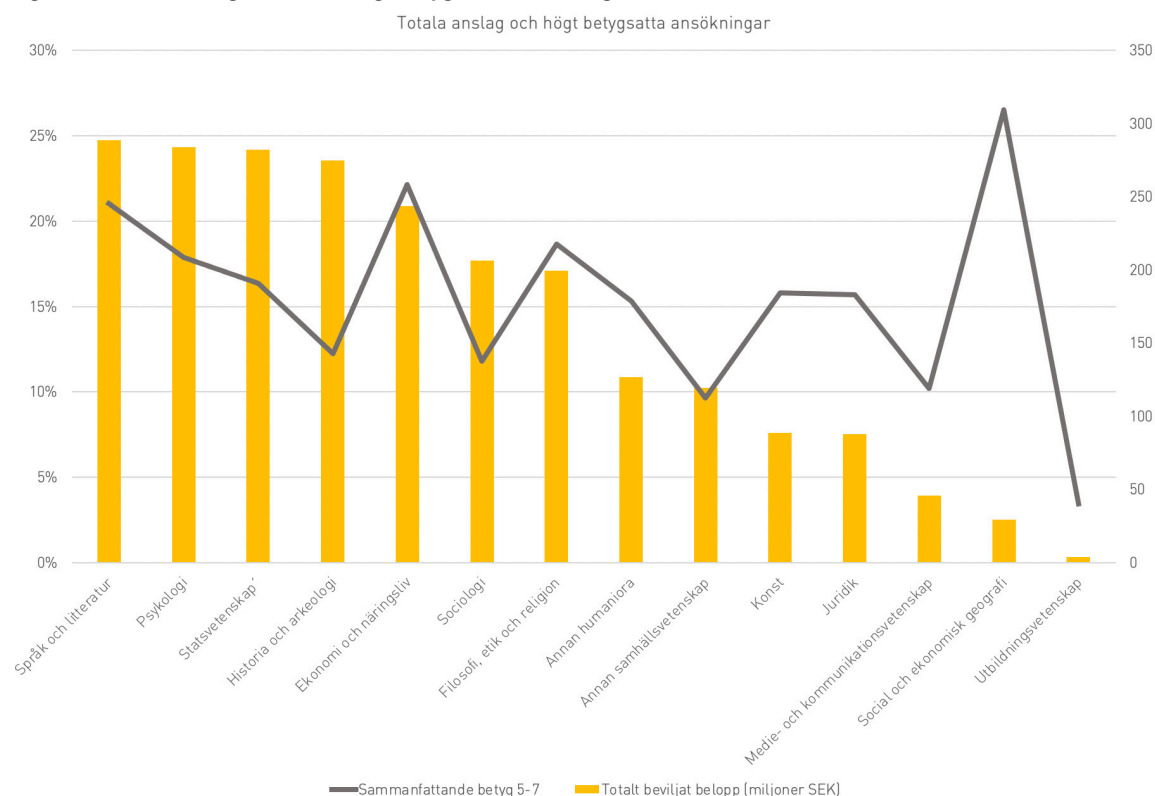
Av detta drar vi två slutsatser. För det första framstår geografi och ekonomi fortfarande som missgynnade när det gäller anslag efter att vi kontrollerat för de mest uppenbara andra faktorerna, det vill säga de absoluta summorna. Åtminstone kan vi drista oss den försiktiga slutsatsen att det inte uppenbart verkar som om ekonomi och geografi har en lägre beviljandegrad för att de får större anslagssummor, och att anslagen därför speglar kvaliteten bättre än vad som framgick i analysen av beviljandegrad.

Låt oss nu diskutera det första argumentet, att bedömningsgruppernas betyg inte avgör fördelningen mellan ämnen. Detta framstår vid närmare betraktande som närmast självklart. I teorin skulle strikt utdelning efter betyg kunna betyda att vissa ämnesområden kanske inte fick några anslag alls. Det är knappast kontroversiellt att det finns ett värde i att ge medel till olika ämnen, även om det i teorin vore så att kvalitetsbaserad anslagsutdelning skulle utesluta vissa (kanske i Sverige oetablerade) ämnen från anslag. Inte minst är så fallet eftersom bristande kvalitet i vissa fall kan vara ett argument för ökade resurser – kanske skulle utbildningsvetenskapen i Sverige prestera högre i kvalitetsbedömningarna om de hade mer resurser och således kunde attrahera starkare studenter och investera i kvalitetsfrämjande program och åtgärder. Med anledning av detta ser vi det som sannolikt att någon formulering av det första argumentet mycket riktigt begränsar hur långtgående man kan tolka resultaten av vår analys av beviljandegrader. Det tycks finnas en hel dimension av avvägningar om interdisciplinär fördelning av resurser som kräver ytterligare beslutskriterier.

Figur 15: Beviljade anslag efter ämnesområde

Figur 16: Totala anslag och andel högt betygsatta ansökningar

Detta leder oss till mer allmänna och komplexa frågeställningar om fördelningen av forskningsmedel (inom de yttre ramar som regeringen satt upp, vilka vi inte berör här). Ämnesgränser (filosofi, historia, ekonomi och näringsliv osv.) avgränsar mer eller mindre artificiellt discipliner med olikartat vida och mångfacetterade vetenskapliga omfång; på engelska skulle det kunna uttryckas så att olika av konvention avgränsade discipliner har väldigt olika "scope". Detta faktum underminerar omedelbart den kanske intuitivt attraktiva, men ogenomtänkta, föreställningen att jämlik behandling av ämnen borde resultera i jämlik fördelning av absoluta resurser. Förutom detta faktum skiljer sig ämnen förstås åt vad gäller antal verksamma forskare. Det senare kan tänkas samvariera med det första, så att ämnen med vidare scope har fler utövare, men beror förstås också på andra historiska och nationella faktorer. Det kan också, bortom dessa två faktorer, vara relevant hur mycket pengar ett ämnesområde fått tidigare år, om man strävar efter att säkra kontinuitet och undvika tvära kast.

Utöver dessa skillnader mellan ämnesområden varierar kostnaderna för att bedriva olika typer av vetenskaper, så att en viss penningssumma kan räcka mycket längre inom en disciplin än en annan. En akademisk artikel om Platons formteori har intrinsiskt en betydligt lägre produktionskostnad än en rapport från en arkeologisk utgrävning, som ju medför stora logistiska och materialkostnader. För det tredje kan vissa ämnen redan ha tilldelats mycket pengar genom regeringens riktade satsningar, vilket kanske gör att en "rättvis" fördelning borde leda till att ämnet i fråga får mindre fria projektbidrag. Därför kan man argumentera för att det inte bara är kvaliteten som anslagen ska justeras efter, utan de till ämnesområdets natur bundna forskningsomkostnaderna.

Det är därför naturligt att fråga sig på vilka grunder Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap bestämmer hur mycket pengar ett ämne får kontra ett annat. Vi har nämnt en rad olika skäl, utöver ansökningarnas vetenskapliga kvalitet, till varför de totala summorna skulle kunna legitimt variera mellan

ämnesområden. Våra analyser av sammanfattande betyg, beviljandegrad och absoluta summor ovan visar att anslagsfördelningen inte kan förklaras enbart på grund av Vetenskapsrådets uttalade basis för anslagsbeslut, det vill säga vetenskaplig kvalitet såsom den bedöms av beredningsgrupperna. En möjlig tolkning av detta hade kunnat vara att anklaga Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap för bias eller orättvis motvilja mot vissa ämnesområden, men en mer generös tolkning är att rådet helt enkelt inte beskriver andra faktorer de tar i beaktande när de fördelar medel, särskilt vad gäller fördelningen mellan ämnesområden.

Under denna mer generösa tolkning ligger problemet snarare i Vetenskapsrådets transparens och kommunikation än i en brist på objektivitet. På rådets hemsida återfinns ingen information om hur andra faktorer än vetenskaplig kvalitet påverkar anslagsbesluten. Vetenskapsrådet hänvisar enbart till forskningens kvalitet, men som vår analys visar tvingar det oss till en av två slutsatser. Om rådet vidhåller att beslut fattas enbart efter vetenskaplig kvalitet, undrar man varför varken beviljandegrad och totala anslag samvarierar starkare med de sammanfattande betyg som rådets egna expertkommittéer framtar. Om rådet å andra sidan erkänner att andra faktorer vägs in – och som vi hävdar, vore det underligt om så inte var fallet – undrar man varför ingen information om dessa andra faktorer och avväganden finns till allmän beskådan.

Annorlunda formulerat skulle man kunna säga att Vetenskapsrådet inte ger allmänheten någon riktig insikt i växelkursen mellan olika relevanta faktorer i sin beslutsprocess. För att bara lista några av de tänkbara faktorer som skulle kunna ligga till grund för mer övergripande överväganden i fördelningen av anslag mellan ämnesområden:

- Ämnesområdets totala andel av årets fria projektbidrag
- Ämnesområdets anslag utanför de fria projektbidragen
- ...med flera – säkerligen finns fler variabler som vi inte tänkt på

Hur vägs dessa variabler (och vilka ingår, exakt) mot varandra? Vetenskapsrådet har en svår uppgift som inte låter sig fångas, och inte borde låta sig fångas, i en mekanisk beskrivning där den enda ingående variabeln är betygsatt vetenskaplig kvalitet, och där den enda utgående variabeln är beviljandegrad och/eller totala anslag. Rådet bär en stor del av ansvaret för forskningens övergripande utveckling och måste ta hänsyn till olika ämnesområdens behov och situation. Men om så är fallet så borde dessa systemvida hänsyn beskrivas och tillgängliggöras så att allmänheten kan kritisera och diskutera de principer som ligger till grund för hur deras skattepengar fördelas mellan olika forskningsområden. Den nuvarande beskrivningen av verkets beslutsprocess är av allt att döma missledande, eftersom den ger sken av att vetenskaplig kvalitet så som den bedöms av ämnesexperter är den enda faktorn som ligger till grund för beslut, vilket, i alla fall i vår mening med grund i argumentationen ovan, ter sig osannolikt.

- Enskild ansökans vetenskapliga kvalitet
- Ämnesområdets inneboende produktionskostnader
- Ämnesområdets akademiska omfång
- Antalet forskare verksamma i ämnet
- Tidigare års anslag till ämnet

SLUTSATSER OCH KOMMENTARER

Vad har vi lärt oss?

Låt oss nu i korthet sammanfatta vad de två föregående kapitlen lärt oss. Vetenskapsrådet kvarstår som den viktigaste instansen i förmedlingen av svenska forskarbidrag, inte minst de fria projektbidrag som mer än andra bidragsformer när den självständiga och fria akademi som är nödvändig för en demokratisk samhällsmodell i den europeiska upplysningens och humanismens kritiska och reflekterande tradition. Inte minst spelar humaniora och samhällsvetenskap, precis som Vetenskapsrådet själva framhållit i 2019 års forskningsöversikt, en central roll i att säkra en förståelse för de komplexa sociala, ekonomiska, politiska och kulturella sammanhang inom vilka den moderna människan framhärdar sitt dagliga liv.

Därför är det av yttersta vikt att de allmänt finansierade anslag som utgår till de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesområdena fördelas på ett transparent och begripligt sätt. En sådan målsättning står inte i motsättning till insikten att beslut om finansiering ofta kräver kvalitativa bedömningar som inte enkelt låter sig sammanfattas i en enkel formel. Att dela ut forskningsanslag är annorlunda än att dela ut exportstöd eller ROT-avdrag. Men att processer delvis består av kvalitativa bedömningar betyder inte att de måste förbli hölida i dunkel. Analyserna i denna rapport ger indikationer på att Vetenskapsrådet inte fördelar medel enbart efter vetenskaplig kvalitet (eller, att om de ämnar göra det så lyckas de inte särskilt väl). Vi har också resonerat kring de goda skäl som finns för att inte anslå resurser enbart på sådan basis.

Därför är denna rapportens huvudsakliga slutsats att Vetenskapsrådet borde tydliggöra de mer övergripande resonemang, avvägningar, processer och värden som ligger till grund för deras anslagsbeslut, åtminstone vad gäller ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap. Sekundärt konstaterar vi att i frånvaro av legitima avvägningar som inte grundar sig i vetenskaplig kvalitet, tycks ekonomi och näringsliv samt social och ekonomisk geografi inte

beviljas anslag i den mån de förtjänar baserat på ansökningarnas vetenskapliga kvalitet. Hur stark denna slutsats är blir dock avhängigt den föregående slutsatsen, som ju implicerar att det kan finnas goda förklaringar till dessa ämnens relativt lägre beviljandegrad.

Slutord

Denna rapport gör inga anspråk på att vara fullständigt uttömmande eller presentera statistisk ovedersägliga slutsatser. Det är ingen vetenskaplig rapport i ordets mer formella betydelse, utan har som avsikt att med hjälp av ett begränsat antal begripliga och lättillgängliga analyser och resonemang lyfta en fråga av samhällelig betydelse, samt presentera några möjliga ingångspunkter för en mer djuplodande debatt.

I det specifika fallet är den samhälleligt betydelsefulla frågan den om forskningsanslag inom samhällsvetenskap och humaniora. Den seriösa debatt som eftersökes handlar om Vetenskapsrådets beslutsprocesser vad gäller sagda anslag. De analyser som åberopas ger indikationer på att det antingen finns fler (legitima) faktorer än vetenskaplig kvalitet som påverkar anslagsbesluten, eller, att anslagsbesluten inte följer betyg så nära som de borde, om betyg vore den enda grund på vilken besluten fattades. Samtidigt refererar Vetenskapsrådet enbart till vetenskaplig kvalitet i sin beskrivning av anslagsbeslutsprocessen.

Därför kvarstår till syvende och sist de frågor vi formulerat. Vi hoppas att denna rapport kan bli startskottet för en mer utförlig diskussion om vetenskaplig kvalitet, värdet av vetenskaplig mångfald, och prioriteringar av allmänna forskningsmedel inom humaniora och samhällsvetenskap. Att väga olika ämnesområdens behov och värde mot varandra, kanske särskilt inom humaniora och samhällsvetenskap, är inte enbart en teknisk fråga för expertisen. De är till sin natur delvis värderings- och samhällsfrågor som bör diskuteras i ett öppet samhälles alla relevanta fora.

KÄLLFÖRTECKNING

Databaser:

Vetenskapsrådet. "Samlad beslutsstatistik 2014-19", nedladdningsbar Excelfil. Efter mejlkorrespondens fick författaren också tillgång till data för perioden 2008-2013, i samma format (mottaget per mejl 2019-12-13). Originalfilen med data för 2014-18 senast nedladdad 2020-12-13. 2019 års data nedladdades och lades till analysen 2020-07-15. <<https://www.vr.se/analys/svensk-forskning-i-siffror/vetenskapsradets-forskningsfinansiering-i-siffror.html>>

Vetenskapsrådet. Samlad statistik över betyg för genomförbarhetskriteriet. Liknande format till ovanstående samlad beslutsstatistik, men över de betyg som ansökningar givits för kriteriet "Genomförbarhet". Mottagen per förfrågan över mejl från Vetenskapsrådet 2020-03-24.

Övriga referenser:

Atkinson and Coole, oktober 2019. Information Technology & Innovation Foundation. "U.S. Funding for University Research Continues to Slide". Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.weforum.org/agenda/2019/11/us-government-funded-university-research-slips-rankings/>>

Berggren, Jordahl och Stern, 2009. "The Political Opinions of Swedish Social Scientists", Finnish Economic Papers vol. 22, nr 2, 2009. Sammanfattning tillgänglig via Göteborgs universitets webbsida, senast nedladdad 2020-04-05. <<https://medarbetarportalen.gu.se/aktuellt/gu-journalen/arkiv/2010/nummer-4-10/hur-rostar-akademiker-;jsessionid=3dnggg1y3lhd1u7gtno2tqav4>>

Ekonomistyrningsverket, mars 2019. "Regleringsbrev för budgetåret 2019 avseende Vetenskapsrådet". Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBID=19904>>

SCB. Statistikdatabasen. "Beräknade FoU-medel i statsbudgeten, mnkr efter ändamål och år". Senast nedladdad 2019-04-11. <http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_UF_UF0306_UF0306A/SBASyfteDep/>

SCB. Prisomräknare på SCB:s hemsida. Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/prisomraknaren/>>

SCB, 2016. Standard för svensk indelning av forskningsämnen. <<https://www.scb.se/contentassets/10054f2ef27c437884e8cde0d38b9cc4/standard-for-svensk-indelning--av-forskningsamnen-2011-uppdaterad-aug-2016.pdf>>

Universitetskanslerämbetet, 2019. "Finansieringen av svenska universitet och högskolor: De ekonomiska effekterna av statens styrning och resurstilldelning 2007-2017". Senast nedladdad 2020-04-05. Exakta data begärda från UKÄ och delgivna per mejl 2020-01-07. <<https://www.uka.se/download/18.a8c22c2167c579aee5e6e1/1550500187757/rapport-2019-01-31-finansieringen-av-svenska-universitet-och-hogskolor.pdf>>

Vetenskapsrådet. "Bedömning av ansökningar". Senast nedladdad 2020-04-13. <<https://www.vr.se/soka-finansiering/bedomning-av-ansokningar.html>>

Vetenskapsrådet. "Beredningsgrupper". Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.vr.se/soka-finansiering/bedomning-av-ansokningar/beredningsgrupper.html#?subject=Humaniora%20och%20samh%C3%A4llsvetenskap>>

Vetenskapsrådet, 2019. Forskningsöversikt 2019 Humaniora och Samhällsvetenskap. Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2019-01-29-forskningsoversikt-2019-humaniora-och-samhallsvetenskap.html>>

Vetenskapsrådet, 2020. "Peer review handbook: Research environment grants within Humanities and Social Sciences 2020". <https://www.vr.se/download/18.63b37caf16ffe7624c2811/1581954994150/Beredningshandbok_HS-milj%C3%B6_2020.pdf>

Vetenskapsrådet. "Svensk forskning i siffror". Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.vr.se/analys/svensk-forskning-i-siffror.html>>

Vetenskapsrådet. "Söka finansiering". Senast nedladdad 2020-04-05. <<https://www.vr.se/soka-finansiering/bedomning-av-ansokningar.html>>

Fria marknader
Personlig frihet
Öppna samhällen

TIMBRO